

SIVILOMBUDSMANNEN
Forebyggingsenheten

BESØKSRAPPORT

**Barnevernets
akuttinstitusjon for ungdom**

6.–8. desember 2016

SIVILOMBUDSMANNEN

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom
Fungerende avdelingsleder Kathrine Haarstad
Postboks 34 Tåsen
0801 OSLO

Vår referanse
2016/2680

Deres referanse

Vår saksbehandler
Caroline Klæth Eriksen

Dato
21.03.2017

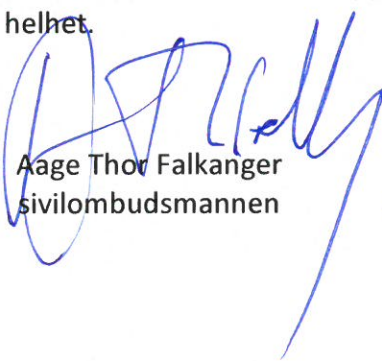
Oversendelse av rapport etter besøk 6.–8. desember 2016

Det vises til Sivilombudsmannens forebyggingsenhets besøk til Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom 6.-8. desember 2016.

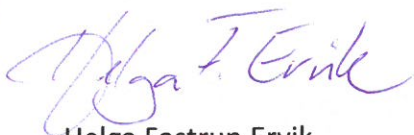
Vedlagt følger rapporten fra besøket. Vi ber om at denne blir gjort tilgjengelig for ungdom, ansatte og andre som ønsker det.

Sivilombudsmannen ber om å bli orientert om oppfølgingen av rapportens anbefalinger innen medio juni 2017.

Institusjonen bes om å utforme sitt svar slik at det kan offentliggjøres. Dersom svaret inneholder opplysninger som ikke kan gjøres offentlig kjent, bes det om at det opplyses om dette og sendes en sladdet versjon av svaret som kan offentliggjøres. Det bes om at hjemmel for å unnta opplysningene oppgis. Med mindre annet blir opplyst, vil det bli lagt til grunn at svarene kan offentliggjøres i sin helhet.

Aage Thor Falkanger
sivilombudsmannen

Helga Fastrup Ervik
kontorsjef
forebyggingsenheten

Kopi til:
Barne- og likestillingsdepartementet
Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Oslo kommune, Barne- og familieetaten

SIVILOMBUDSMANNEN

BESØKSRAPPORT

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom

[6.-8. desember 2016]

Innholdsfortegnelse

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat	3
2 Tortur og umenneskelig behandling	4
3 Sammendrag	5
4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten	8
5 Gjennomføring av besøket	10
6 Om Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom	11
6.1 Ungdommene	11
6.2 De ansatte	12
7 Fysiske forhold	13
8 Å komme til institusjonen	15
8.1 Inntaksrommene på skjermet enhet	15
8.2 Kroppsvisitasjon og ransaking.....	16
8.2.1 Individuell vurdering	16
8.2.2 Gjennomføring av kroppsvisitasjon	17
8.2.3 Ransaking	18
8.3 Politiets rolle	18
8.3.1 Politiets rolle ved ransaking/kroppsvisitasjon	19
8.4 Informasjon	19
8.5 Helseundersøkelse ved inntak	21
9 Rett til å bli hørt og delta	23
10 Bruk av tvang	25
10.1 Dokumentasjon av tvang	26
10.2 Begrensninger i bevegelsesfriheten.....	27
10.3 Besøk på institusjonen med ansatt til stede	28
10.4 Oppfølging av ungdom som er vitne til en tvangshendelse	29
11 Forebygging av tvang	30
11.1 Oppfølging etter en tvangshendelse.....	30
12 Rett til helsetjenester	32
13 Skole og fritid	34
13.1 Skoletilbud	34
13.2 Fritidsaktiviteter.....	34

1 Om Sivilombudsmannens forebyggingsmandat

På bakgrunn av Norges tilslutning til tilleggsprotokollen til FNs torturkonvensjon er Sivilombudsmannen gitt et eget mandat for å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.¹ Det er opprettet en egen forebyggingsenhet ved Sivilombudsmannens kontor for å gjennomføre mandatet.

Forebyggingsenheten foretar regelmessige besøk til steder der mennesker er fratatt friheten, for eksempel fengsler, politiarrester, psykisk helseverninstitusjoner og barnevernsinstitusjoner. Besøkene kan være varslede eller uvarslede.

På bakgrunn av besøkene skal det avgis anbefalinger med sikte på å forebygge tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

Sivilombudsmannen, ved forebyggingsenheten, har adgang til alle steder for frihetsberøvelse og til å føre private samtaler med personer som er fratatt friheten. Videre har enheten tilgang til alle nødvendige opplysninger av betydning for forholdene under frihetsberøvelse. Under besøkene søker enheten å avdekke risikofaktorer for krenkelse gjennom egne observasjoner og samtaler med de berørte. Samtaler med de frihetsberøvede er særlig prioritert.

I arbeidet med å ivareta forebyggingsmandatet har Sivilombudsmannen også utstrakt dialog med nasjonale myndigheter, sivilt samfunn og internasjonale menneskerettighetsorganer.

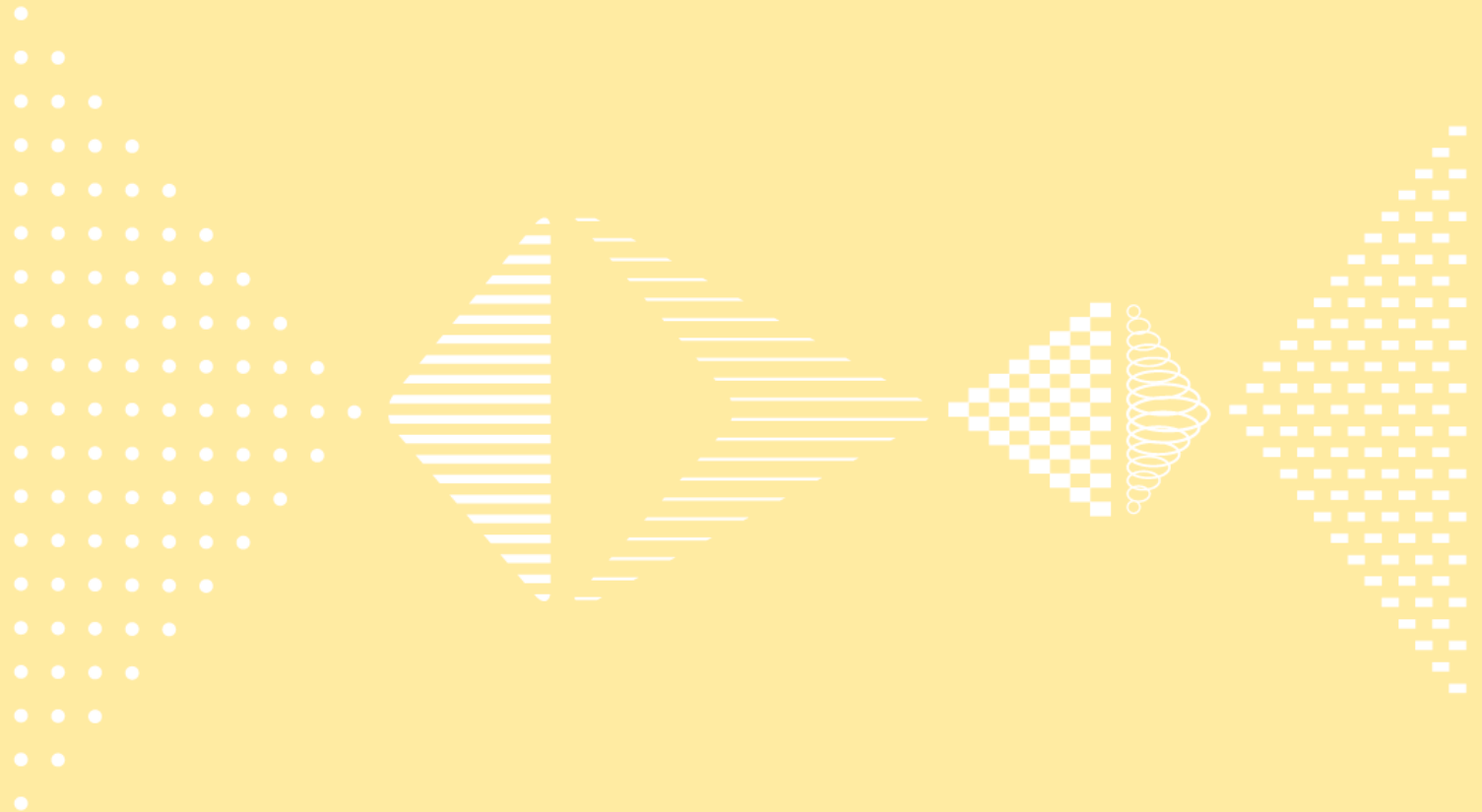
¹ Sivilombudsmannsloven § 3 a.

2 Tortur og umenneskelig behandling

Forbudet mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff er slått fast i en rekke internasjonale konvensjoner som er bindende for Norge.

Sentralt står FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff (torturkonvensjonen) vedtatt i 1984. I tillegg nedfelles det samme forbudet i blant annet FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (artikkel 7), FNs barnekonvensjon (artikkel 37), FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne (artikkel 15) og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (artikkel 3). Norge har sluttet seg til alle disse konvensjonene.

Mennesker som er fratatt friheten er mer sårbare for brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig behandling. Dette er bakgrunnen for at en tilleggsprotokoll til FNs konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff ble vedtatt av FN i 2002.

3 Sammendrag

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom i desember 2016. Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom er en kommunal barnevernsinstitusjon, organisert under avdelingsdirektør for barnevernavdelingen i Oslo kommune.

Institusjonen tar i mot ungdom i alderen 12-18 år, og er godkjent for åtte ungdom etter barnevernloven §§ 4-4 sjetten ledd, 4-6 første og andre ledd, 4-12, 4-24 første og andre ledd, 4-25 og 4-26.

Institusjonen har to enheter, en åpen og en skjermet. Under besøket hadde forebyggingsenheten særlig fokus på forholdene på skjermet enhet. På den skjermede enheten var det kun plassert ungdom etter barnevernloven §§ 4-24, 4-25 og 4-26, som også hadde et vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten. Ytterdørene på skjermet enhet var låst og ungdom måtte ha følge med voksne utenfor institusjonen og i endel tilfeller også inne på institusjonen. En slik plassering utgjør i realiteten en frihetsberøvelse.

Institusjonen fremstod generelt som hyggelig utformet. Inntaksrommene på skjermet avdeling var imidlertid nakne, lite hyggelige og la ikke til rette for et godt førsteinntrykk av institusjonen. God utforming av ungdommenes fysiske omgivelser, også inntaksrommene, er et viktig forebyggende tiltak. Da forebyggingsenheten var tilbake på institusjonen for å gjennomføre det avsluttende møtet med ledelsen, hadde institusjonen satt i gang tiltak for å gjøre det ene inntaksrommet mer imøtekomende.

Institusjonen syntes å ha en del gode praksiser for å ivareta ungdommenes rettigheter ved inntak og under oppholdet. Funn viste imidlertid at institusjonen kunne ha tydeligere rutiner og retningslinjer for å minske risikoen for at ungdommene kan bli utsatt for nedverdiggende behandling.

Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan resultere i menneskerettighetshetsbrudd. Funn under besøket tilsa at institusjonen ikke hadde en klar rutine for hvordan ansatte skal gå frem i tilfeller der full avkledning blir vurdert som nødvendig ved visitering. Nasjonale retningslinjer gir heller ingen konkrete føringer for hvordan en kroppsvisitering i praksis skal gjennomføres for å være så skånsom som mulig.

Informasjon som framkom under besøket tydet på at ungdom ikke alltid fikk tilbud om å overvære gjennomgang av eiendelene sine. Ledelsen bekreftet at ungdom skal få tilbud om å være med, men at det varierte noe om de faktisk fikk tilbud om det.

Det forekom at ungdom ankom institusjonens skjermede enhet sammen med politi, iført håndjern, strips og spyttehette. Valg av tvangsmidler og gjennomføring av transport frem til institusjonen er politiets ansvar. Sivilombudsmannen understreker likevel at en dialog mellom barnevernsinstitusjoner og politi kan bidra til å minske risikoen for bruk av tvang i sårbare overgangssituasjoner.

Internasjonale regler og retningslinjer understreker viktigheten av at ungdom ved et inntak skal få informasjon om stedet de skal være, om regler, rutiner og rettigheter, og at de skal få informasjon på en måte de kan forstå. Gjennomgang av lognotater i BIRK viste at dokumentasjonen av inntaket der var av varierende kvalitet. Ansatte etterlyste selv mer informasjon om inntak i lognotatene. De

ønsket blant annet informasjon om hvordan inntaket hadde foregått og hvilken informasjon som ble gitt ungdommen.

Informasjonsbrosjyren om institusjonen og husreglene fremstod som utdatert og ble i varierende grad benyttet. Det var blitt besluttet å revidere brosjyren. Det forelå ingen skriftlig informasjon til ungdom eller pårørende på andre språk enn norsk.

Det fremkom at ungdommene ikke ble kalt inn til møter som barneverntjenesten og Søknadsseksjonen i Barne- og familieetaten i Oslo kommune innkaller til. Fagkonsulent og psykolog oppgav at de innhentet informasjon fra ungdommene i forkant av møtene. Som internasjonale standarder understreker er det viktig å systematisk inkludere ungdommens syn i hele prosessen som angår deres sak. Barn og unge har rett til å bli hørt og delta og prosedyrene for dette må være barnevennlige. Det innebærer å legge til rette for at ungdom faktisk kan delta på disse møtene selv, dersom de ønsker det. Behovet for en mer systematisk tilnærming til å innhente ungdommenes stemme til disse møtene ble påpekt under besøket.

Ungdommene på skjermet enhet fikk ha besøk på institusjonen, men i en del tilfeller kun dersom ansatte var til stede i rommet. Dette fremstår som en begrensning i ungdommens privatliv. Institusjonen oppgav at det ble gjort individuelle vurderinger og at dette ble loggført. Institusjonen påpekte også at de har formidlet til Fylkesmannen at denne typen begrensning ikke dekkes av malen for tvangsprotokoll. Sivilombudsmannen stiller spørsmål om denne praksisen er i tråd med internasjonale standarder om barns rett til privatliv og rett til å klage.

Anbefalinger

Å komme til institusjonen

Inntaksrommene på skjermet enhet

- Institusjonen bør sikre at inntaksrommene er utformet slik at inntak kan skje med verdighet i trygge og imøtekommende omgivelser.

Kroppsvisitasjon og ransaking

- Institusjonen bør sikre opplæring i enhetlig praksis for gjennomføring av kroppsvisitasjon som ivaretar ungdommenes verdighet og integritet.
- Dersom det er besluttet at ungdommenes eiendeler skal gjennomføres, bør institusjonen sikre at ungdommen alltid får tilbud om å være til stede mens gjennomgangen finner sted.

Politiets rolle

- Institusjonen bør sikre at den har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak.

Informasjon

- Institusjonen bør sikre at inntak dokumenteres på en grundig måte, blant annet med informasjon om hvordan inntaket foregikk og om hvilken informasjon som ble gitt.
- Institusjonen bør oppdatere informasjonsmaterialet for både åpen og skjermet enhet, samt vurdere behovet for informasjon på flere språk enn norsk.

Rett til å bli hørt og delta

- Institusjonen bør arbeide for å sikre at ungdommenes rett til å bli hørt og til å få medvirke i sin egen sak blir ivaretatt.

Bruk av tvang

Oppfølging av ungdom som er vitne til en tvangshendelse

- Institusjonen bør sikre rutinemessig oppfølging av ungdom som har vært vitne til en tvangshendelse.

4 Barns rettigheter når de er fratatt friheten

FNs torturkonvensjon slår fast at alle mennesker skal beskyttes mot å bli utsatt for tortur eller annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. FNs barnekonvensjon fastlegger grunnleggende rettigheter som gjelder for alle barn. Den inneholder både sivile, politiske, økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I konvensjonens artikkel 37 slås det blant annet fast at:

«ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder.»

Artikkel 20 i barnekonvensjonen sier at staten skal yte særlig beskyttelse av barn og unge som er under offentlig omsorg.

FNs spesialrapportør mot tortur understreker i sin rapport² fra 2015 at barn og unge er spesielt sårbare når det gjelder menneskerettighetsbrudd og han påpeker at barns sårbarhet gjør at terskelen for når behandling eller straff utgjør tortur eller mishandling er lavere enn for voksne. Flere internasjonale organer, deriblant menneskerettighetskomiteen og den europeiske menneskerettighetsdomstolen har påpekt behovet for at alle stater beskytter barns personlige frihet og rettigheter spesielt.³ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havanareglene)⁴ er utviklet spesielt for barn som er fratatt friheten.

FNs barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lov gjennom menneskerettsloven § 2 nr. 4 i 2003. Prinsippet om barnets beste fastslått i konvensjonens artikkel 3 er også nedfelt i Grunnlovens § 104.

Barnevernloven regulerer barns særlige rettigheter i barnevernet.⁵ Lovens formål er å sikre barn god omsorg og trygge oppvekstvilkår. Barnevernloven gjelder for alle under 18 år, i noen tilfeller opp til 23 år. Prinsippet om barnets beste er tatt direkte inn i barnevernloven og skal være førende for alt barnevernet gjør. Prinsippet om barnets rett til å bli hørt er også tatt inn i loven og skal gjennomføres i alle barnevernets avgjørelser, også på institusjoner.⁶ Loven er presisert gjennom forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften) som har som formål å sikre at institusjoner gir beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

² Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68.

³ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 17, avsnitt 1 og nr. 35, avsnitt 62. Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD), Z and Others v. United Kingdom, avsnitt 74-75.

⁴ FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (*The UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*), kalt Havanareglene. Havanareglene inneholder regler om blant annet innkomst, fysiske forhold, aktivitetstilbud, personell, helsetilbudet, kontakt med omverdenen, bruk av tvang og klagemuligheter.

⁵ Ny barnevernslov er under utarbeidelse, NOU 2016:16 *Ny barnevernslov. Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. I kapitel 4 drøftes barnevern og menneskerettighetene.

⁶ Barnevernloven §§ 4-1, 6-3.

Barnevernet kan fatte vedtak om å plassere et barn utenfor hjemmet ved samtykke eller tvang overfor foreldrene og/eller barnet. Når denne plasseringen skjer uten samtykke fra barnet eller den som har foreldreansvar, vil dette være en form for frihetsberøvelse. Det samme gjelder dersom barn som ikke er tvangsplassert får begrensninger i sin bevegelsesfrihet der de er plassert.⁷

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøker institusjoner som er godkjent for å ta i mot barn og ungdom som plasseres der etter barnevernlovens §§ 4-24,4-25 andre ledd og 4-26.

Adgang til å plassere barn og ungdom på institusjon hjemles i barnevernloven § 4-24 og 4-26. Lovens krav er «alvorlige atferdsvansker». I tilfeller der dette kravet er oppfylt, for eksempel rusmisbruk eller alvorlig kriminalitet, kan det fattes tvangsvedtak etter § 4-24 for ungdom mellom 12 og 18 år.

Dersom barnet har fylt 15 år og samtykker kan det plasseres etter § 4-26. Er barnet ikke fylt 15 år må også de som har foreldreansvaret samtykke dersom en plassering skal kunne skje etter § 4-26. Selv om barnet er plassert i institusjonen frivillig, kan barnet holdes tilbake i institusjonen i opptil tre uker etter at barnet uttrykkelig har trukket tilbake sitt samtykke.

FNs menneskerettighetskomité kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjon om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁸ Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn/unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁹ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse. Dette innebærer blant annet at vilkårene i §§ 4-24 – 4-26 må være oppfylt for at ikke en plassering skal stride med konvensjonen.¹⁰

Når barn plasseres på en institusjon, legger dette begrensninger på deres personlige frihet og selvbestemmelsesrett, og det åpner for muligheten til å ilegge restriksjoner i bevegelsesfrihet og fysisk og psykisk integritet. Dette er friheter og rettigheter som er beskyttet av menneskerettighetene og som bare kan begrenses dersom inngrepet er nødvendig, proporsjonalt og lovlig gjennom lov eller forskrift.

Rettighetsforskriften er utformet for å sikre at barn og unges rettigheter blir ivaretatt i denne situasjonen.¹¹ Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke fysisk tvang eller makt overfor barna som ikke også foreldrene ville hatt lov til.¹²

⁷ Gro Ulset og Torill Tjelflaa (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 10-11.

⁸ Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

⁹ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35, avsnitt 62. Se også FNs komité for barns rettigheter (barnekomiteen), generell kommentar nr. 10, avsnitt 11, Havanareglene, artikkel 2 og 11 (b), og Barnekonvensjonen artikkel 37.

¹⁰ Grunnloven § 94, Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b og Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9 nr. 1 angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

¹¹ Barnevernloven § 5-9.

¹² Rundskriv fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet: Q-2012-19, side 18-19.

5 Gjennomføring av besøket

Sivilombudsmannens forebyggingsenhet besøkte Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom 6.–8. desember 2016. Institusjonen ble varslet i oktober 2016 om at det ville bli gjennomført et besøk i løpet av november-desember 2016. Dato for besøket ble ikke oppgitt.

I forkant av besøket mottok forebyggingsenheten etterspurte dokumenter fra institusjonen, blant annet institusjonsplan, velkomstbrosjyre med husregler, tvangsprotokoller, opplæringsplan for ansatte, prosedyrer for inntak, prosedyrer ved bruk av tvang samt flere rutinebeskrivelser. Det ble også innhentet dokumenter fra Fylkesmannen i Oslo og Akershus og barne- og familieetaten i Oslo Kommune.

På besøkets første dag hadde enheten et møte med ledelsen der Sivilombudsmannens forebyggingsmandat og arbeidsmetodene for besøket ble presentert. Behovet for å kunne gjennomføre private samtaler med ungdommene ble spesielt vektlagt.

Det ble gjennomført private samtaler med de ungdommene på institusjonen som sa ja til det. Det var tre ungdommer til stede på institusjonen under besøket.

Det ble også gjennomført en befaring av hele institusjonen, både åpen og skjermet enhet. Befaringen inkluderte inntaksrom, fellesrom/stue, kjøkken, ungdomsrom, bad og toalett, besøksrom og aktivitetsrom.

Enheden hadde samtaler med ansatte på begge enhetene, fagkonsulenten og psykologen som er tilknyttet institusjonen. Under besøket gikk forebyggingsenheten også gjennom tvangsprotokoller for 2016 fram til besøkstidspunktet, loggnotater i forbindelse med inntak mv. I tillegg var forebyggingsenheten med på et overlappingsmøte og et personalmøte.

Besøket ble avsluttet med et møte med institusjonens leder 16. desember 2016 hvor det ble stilt avklarende spørsmål og foreløpige funn ble presentert.

Besøket ble godt tilrettelagt av institusjonens ledelse og ansatte. Det ble sendt brosjyrer og plakater med informasjon til ungdommene i forkant. Plakatene var hengt opp og brosjyrer var blitt delt ut til ungdommene som var der.

Følgende personer fra Sivilombudsmannens kontor deltok under besøket:

- Helga Fastrup Ervik (kontorsjef, jurist)
- Caroline Klæth Eriksen (rådgiver, samfunnsviter)
- Mette Jansen Wannerstedt (seniorrådgiver, sosiolog)
- Christian Ranheim (seniorrådgiver, jurist)

6 Om Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom er en kommunal barnevernsinstitusjon som eies av Oslo kommune. Den er organisert direkte under avdelingsdirektør for barnevernavdelingen i Oslo kommune.

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom ble opprettet da Lindern akuttinstitusjon (åpen avdeling) og Barnevernets akutt- og utredningsinstitusjon (BUS) (lukket avdeling) ble slått sammen i 2012. Lindern flyttet da inn i lokaler tilknyttet BUS på Tåsen i Oslo.¹³

Institusjonen tar i mot akutt plasseringer av ungdommer i aldersgruppa 12-18 år og er godkjent for plass til åtte ungdommer. Institusjonen tar i mot plasseringer etter barnevernloven §§ 4-4 sjette ledd, 4-6 første og andre ledd, 4-12, 4-24 første og andre ledd, 4-25 og 4-26. Den har to enheter, en åpen og en skjermet.

Åpen enhet

På den åpne enheten var ungdom hovedsakelig plassert på bakgrunn av det som i barnevernloven omtales som manglende omsorg eller fare for å bli skadet i eget hjem.¹⁴ Ungdom plassert på denne enheten hadde mulighet til å gå ut etter avtale, treffe venner, drive aktiviteter samt følge opp skolegang utenfor institusjonen.

Skjermet enhet

På den skjermede enheten var det kun plassert ungdom etter barnevernloven §§ 4-24, 4-25 og 4-26, dersom institusjonen vurderte at det var grunnlag for å fatte vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten jf. § 22 i rettighetsforskriften. Dersom det ikke var behov for begrensning i bevegelsesfriheten skal ungdom være på åpen enhet. Ytterdørene på skjermet enhet var låst og ungdom må ha følge med voksne utenfor institusjonen og i endel tilfeller også inne på institusjonen.

Under besøket hadde forebyggingsenheten særlig fokus på forholdene på skjermet enhet som i realiteten utgjør en frihetsberøvelse.

6.1 Ungdommene

I følge institusjonsplanen er institusjonens hovedoppgave å gi et kortvarig tilrettelagt miljøterapeutisk tilbud for ungdom som har behov for akutt ivaretagelse eller har vist alvorlig atferdsvansker og befinner seg i en kritisk livssituasjon. Målgruppen beskrives som jenter og gutter fra ulike kulturer og minoriteter.

Gjennomsnittlig oppholdstid for ungdommer på institusjonen i 2016 ble på besøkstidspunktet estimert av ledelsen til å være omtrent 14 dager. Dette har tidligere vært noe lavere, men, i følge ledelsen, har en økning i antall plasseringer etter § 4-25 ført til lengre plasseringstid i 2016 da det for akutt plasseringer ofte tar lenger tid å avklare neste tiltak eller situasjonen videre for ungdommene.

¹³ Fylkesmannen i Oslo og Akershus, Årsrapport 2012 for Fylkesmannens tilsyn med barnevernet i Oslo og Akershus, punkt 3.2.

¹⁴ Barnevernloven §§ 4-4 sjette ledd, 4-6 første og andre ledd og 4-12.

I følge tall fra ledelsen hadde institusjonen tatt i mot 184¹⁵ ungdommer i 2015 og 158 ungdommer fram til besøkstidspunktet i 2016.

6.2 De ansatte

Institusjonen har 33,5 stillingshjemler, fordelt på følgende stillinger:

- En avdelingsleder
- En assisterende avdelingsleder
- En fagkonsulent
- 18 miljøterapeutstillinger i 100 % dag/kveldturnus
- 16 miljøterapeutstillinger i 50 % våken nattevakt
- 15 miljøterapeutstillinger i 14,55 % helgearbeid

Arbeidet er organisert i turnus med tre vaktlag med seks miljøterapeuter på dag, seks på kveld og fire våkne nattevakter på hvert døgn. Det er samme bemanning på hverdager og i helger.

Avdelingsleder har sammen med assisterende avdelingsleder det overordnede ansvaret for institusjonen. Fagkonsulenten har ansvar for det faglige arbeidet, og jobber tett med miljøpersonalet og psykologen som er tilknyttet institusjonen.¹⁶ Psykolog og fagkonsulent utarbeider individuelle miljøterapeutiske tilnærminger for den enkelte ungdom.

En lærerstilling knyttet til Vestre Aker skole har ansvar for undervisning på institusjonen.

Havanareglene understreker at personalet ved en institusjon der barn/unge kan fratras friheten bør være faglig kvalifisert og blant annet inkludere lærere og psykolog.¹⁷ Blant de faste ansatte på institusjonen hadde de fleste ansatte utdanning innen et relevant fagfelt og mange har lang erfaring med arbeid på akuttinstitusjoner.¹⁸ Blant tilkallingsvikarene var det flere som hadde påbegynt utdanning innen et relevant fagfelt. Cirka en tredjedel av vikarene hadde ikke utdanning i et relatert fagfelt.

¹⁵ Alle ungdommene ble ikke notert i institusjonens oversikt i 2015, så det reelle tallet antas å være noe høyere.

¹⁶ Psykologen er tilsluttet et ressursteam med psykologer i Barne- og familieetaten og er utstasjonert på Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom.

¹⁷ Havanareglene, regel 81.

¹⁸ Herunder barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere eller barne- og ungdomsarbeidere.

7 Fysiske forhold

Det er viktig at steder der mindreårige er fratatt friheten, er tilrettelagt for denne målgruppen. Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) har uttalt seg om steder der mindreårige er fratatt friheten på grunn av lovbrudd, hvor komiteen blant annet understreker viktigheten av en positiv og personlig atmosfære. I tillegg slås det fast at:

«In addition to being of an adequate size, well-lit and ventilated, juveniles' sleeping and living areas should be properly furnished, well-decorated and offer appropriate visual stimuli.

Unless there are compelling security reasons to the contrary, juveniles should be allowed to keep a reasonable quantity of personal items.»¹⁹

En barnevernsinstitusjon bør som et minimum leve opp til denne standarden. God utforming av ungdommenes fysiske omgivelser på en institusjon er et viktig forebyggende tiltak. Ungdommer som er på en akuttinstitusjon antas å ha et stort behov for omsorg og ivaretagelse i trygge omgivelser.

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom ligger i et rolig boligområde i Oslo og består av et todelt bygg. I første etasje i den ene delen av bygget lå resepsjonen og administrasjonen, mens den åpne enheten lå i andre etasje. I den andre delen av bygget lå den skjermede enheten. Mellom de to delene av bygget var det en liten uteplass med benker og basketballnett.

De to delene av bygget var knyttet sammen av en gang med noen felles oppholds- og aktivitetsrom i tillegg til noen rom som ble brukt til undervisning. Oppholds- og aktivitetsrom kan benyttes til besøk fra familie, saksbehandler, venner eller advokat. I kjelleren var det flere rom som tidvis ble brukt til aktiviteter, inkludert et rom med bordtennisbord og ribbevegg.

Institusjonen fremstod generelt som hyggelig utformet.

Åpen enhet hadde et inntaksrom som var innredet med en sofa, to røde stoler, skap med ekstra klær og en bokhylle med DVDer. Det var bad/dusj og vaskerom rett over gangen. Inntaksrommene på skjermet enhet framstod imidlertid som nakne og lite hyggelige. Utformingen av rommene syntes ikke å legge til rette for et godt førsteinntrykk av institusjonen. Les mer i del 8.1 *Inntaksrommene på skjermet enhet*.

Begge enhetene hadde ungdomsrom, delte bad/toaletter på gangen, kjøkken, fellesrom/stue og kontor for ansatte.

Fellesrommene i begge enhetene hadde sofagruppe, tv og stuebord, hyller med spill, bøker osv. samt et langbord med benker. Fellesrommene var dekorert med noen duker, planter, puter, bilder på veggene, julepynt o.l. som tilførte lokalene litt farge og varme.

Ungdomsrommene på den åpne enheten hadde sofa, seng, bord, stol, skap, kommode og speil. På den skjermede enheten var ungdomsrommene relativt nakne. Som fast innredning hadde rommene seng, skrivebord og skap uten dører. Ingen av rommene hadde stol ved skrivebordet. Ansatte fortalte at det var mulig å få stol og radio inn på rommet dersom ungdommene etterspurte det. Samtidig

¹⁹ Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT), The 9th General Report on the CPTs activities [CPT/Inf (99) 12], avsnitt 29.

gjorde de ansatte det klart at ansatte ønsker å være mye sammen med ungdommene, gjerne i fellesområdene, under oppholdet. Fra loggnotater fremkom det at en ungdom på skjermet enhet hadde spurt etter leselampe, men at ansatte ikke hadde klarte å finne en. Det er viktig at ungdom som er på institusjon har mulighet til å ha sitt eget privatliv, også på en skjermet enhet. I følge barnekonvensjonen har alle barn og unge rett til privatliv, og CPT understreker at ungdommenes soverom og oppholdsrom bør være riktig utstyrt med møbler, godt innredet og tilby visuell stimuli.

På den åpne enheten var kjøkkenet åpent for ungdommene, men skuffer med kniver var låst. Det var innsyn fra kjøkkenet til fellesrommet/stua. Kjøkkenet var innredet med spisebord og det var også en stasjonær PC tilgjengelig der. Felles måltider ble tilberedt på kjøkkenet. På den skjermede enheten var kjøkkenet låst, og ungdommene fikk ikke være der alene. Det ble beskrevet i vedtak om begrensning av bevegelsesfriheten om ungdommene hadde tilgang til kjøkkenet i følge med personale.

Det var et besøks- og telefonrom på den skjermede enheten. Det inneholdt fasttelefon, bord og fire stoler. Ansatte opplyste at det benyttes jevnlig, ofte av ungdom som har møter med saksbehandler eller advokat eller besøk fra familie og venner.

Ledelsen opplyste at da BUS og Linderen ble slått sammen i 2012, ble åpen enhet pusset opp, mens skjermet enhet ikke ble det.

8 Å komme til institusjonen

Hvordan ungdommer blir tatt i mot når de ankommer en barnevernsinstitusjon har stor betydning for ivaretagelse av rettigheter og for det videre oppholdet. Ungdommer som plasseres på akuttinstitusjon har et spesielt behov for trygghet og imøtekommenhet. Blant annet bidrar grundig opplæring av ansatte og god samhandling mellom involverte instanser, som politi og barnevernvakt- og tjeneste, til dette. Det er imidlertid også viktig at ikke bare de ansatte, men også omgivelsene hvor inntaket finner sted, legger til rette for et trygt og godt opphold fra start.

Institusjonens rutiner for inntak er beskrevet i skrivet «Rutiner for inntak» og «Prosedyre for inntak». Når ungdom skal komme til institusjonen er det vaktansvarlig som tar i mot henvendelse fra barnevernstjenesten eller barnevernvakten og organiserer inntaket. Avdelingsleder, med delegert myndighet til vaktansvarlig på kveld og i helger, avgjør om ungdom plassert etter §§ 4-24, 4-25 og 4-26 skal være på åpen enhet eller med begrensning i bevegelsesfriheten på skjermet enhet. Se også del 10.2 *Begrensninger i bevegelsesfriheten*

I følge inntaksrutinene er det vaktansvarlig som har ansvar for at alle data blir registrert, at de nødvendige dokumenter er på plass og at inntaksprosedyrene følges.

8.1 Inntaksrommene på skjermet enhet

Inngangen til skjermet enhet lå på baksiden av institusjonen. Ansatte opplyste at ungdommene ofte ankommer med politi og/eller barnevernvakt. Les mer om politiets rolle i del 8.3 *Politiets rolle*. Her ankommer ungdommer som er plassert etter §§ 4-24, 4-25 og 4-26 der institusjonen fatter vedtak om begrensning i bevegelsesfriheten.

Inntaksområdet bestod av en liten gang med to inntaksrom og et bad med dusj, toalett og vask.

De to inntaksrommene fremstod under besøket nærmest som glattceller. Begge rommene var malt helt hvite/lysegrå og det var liten fargekontrast mellom tak og vegger. Fargekontrast kan bidra til bedre romfølelse og orientering i en akuttsituasjon som kan oppleves som kaotisk og usikker. Det ene rommet hadde en madrass med laken på gulvet og en saccoosekk i hjørnet. Det andre rommet hadde kun en madrass med laken og sengetøy på gulvet. Det var ingen annen innredning eller dekorasjon av rommene. Ansatte fortalte at de ofte lot ungdommen gå inn i rommet først, slik at ungdommen selv kunne velge hvor de ville sitte – i saccoosekken eller på madrassen på gulvet. Deretter satte de ansatte seg selv ofte på huk inntil veggen overfor ungdommen. Det var alltid to ansatte til stede under inntak.

Rommene spartanske innredning ble av flere ansatte begrunnet med sikkerhet. At det var få løse gjenstander og møbler i rommet kunne forhindre at ungdom som var sinte kunne bruke disse til å skade seg selv eller de ansatte.

I tillegg til inntak, ble disse rommene også brukt til skjerming av ungdom. Ansatte fortalte at det var praktisk med to rom som ikke var møblert, dersom det ene rommet ble brukt til skjerming i forbindelse med en tvangssituasjon og det kom en ny ungdom til institusjonen samtidig.

Det ble understreket at oppholdet på inntaksrommene skulle være så kort som mulig. Dokumentasjon viste at inntaket vanligvis foregikk raskt og at ungdommene ikke var lenge på inntaksrommene. Samtidig fremkom det også at opphold på rommene i noen tilfeller hadde vart opptil tre timer.

Omgivelsene på en institusjon kan både påvirke hvordan vi føler oss og gi oss en indikasjon om hva som er forventet av oss. Omgivelser som gir signal om at den som er fratatt friheten er en sikkerhetsrisiko eller at det på andre måter forventes en bestemt (negativ) oppførsel kan oppleves som stigmatiserende og fremmedgjørende for dem som skal være der. God utforming av ungdommenes fysiske omgivelser, også inntaksrommene, er et viktig forebyggende tiltak. Ungdommer som er akutt plassert på barnevernsinstitusjoner er i en livssituasjon som gir dem et særlig stort behov for omsorg og ivaretagelse i trygge, helsefremmende omgivelser. Havanareglene understreker at ungdom som er fratatt friheten har rett til omgivelser som møter standarder for helse og menneskelig verdighet.²⁰

Da forebyggingsenheten var tilbake på institusjonen 16. desember for å gjennomføre det avsluttende møtet med ledelsen, hadde institusjonen satt i gang tiltak for å gjøre det ene inntaksrommet mer imøtekommende, blant annet ved å sette inn møbler.

Anbefaling

- Institusjonen bør sikre at inntaksrommene er utformet slik at inntak kan skje med verdighet i trygge og imøtekommende omgivelser.

8.2 Kroppsvisitasjon og ransaking

Visitasjon, spesielt i form av full avkledning, er et inngripende tiltak og kan i følge den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD)²¹ og den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT) resultere i menneskerettighetsbrudd.²² Barnekonvensjonen understreker at ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv.²³

For at en visitasjon skal være akseptabel etter internasjonal standarder, må det være gjort en konkret vurdering av om det er nødvendig og forholdsmessig overfor den ungdommen det gjelder. Nasjonalt regelverk slår fast at det alltid skal fattes vedtak og føres tvangsprotokoll ved gjennomspøkning av klær og ransaking av bagasje.²⁴

8.2.1 Individuell vurdering

I 2016, fram til 3. oktober, var det ved institusjonen fattet 42 vedtak om kroppsvisitasjon og 11 vedtak om ransaking av eiendeler. På bakgrunn av samtaler og gjennomgang av tvangsprotokoller legges det til grunn at kroppsvisitering og ransaking ble gjort etter en individuell vurdering og ikke rutinemessig ved inntak til institusjonen. Ledelsen fortalte at den hadde hatt stort fokus på

²⁰ Havanareglene, regel 31.

²¹ Se bl.a. EMDs dommer i Valasinas v. Lithuania 24. juli 2001, klagenr. 44558/98; Lorse and others v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 52750/99; Van der Ven v. the Netherlands, 4. februar 2003, klagenr. 50901/99.

²² Se bl.a. CPTs besøk til Nederland 1997, [CPT/Inf (98) 15] side 32-33 avsnitt 67-69; til Slovakia 2000 [CPT/Inf (2001) 29] side 29, avsnitt 51; og til Storbritannia 1994 [CPT/Inf (96) 11] side 41, avsnitt 93.

²³ Barnekonvensjonen artikkel 16.

²⁴ Ref. § 26 første ledd i rettighetsforskriften: Krav til enkeltvedtak og andre avgjørelser. Gjennomspøkning av klær reguleres i § 15 og ransaking av bagasje i § 16 i rettighetsforskriften.

opplæring av ansatte i vurderingene som må gjøres for å fastslå om det er behov for kroppsvisitasjon. Før 2010 ble alle ungdommer rutinemessig kroppsvisitert på den gamle ungdomsakutten (BUS) som en del av inntaket. Nå var rutinen, i følge ledelsen, at inntaket skulle være likt for alle ungdommer, uavhengig av plasseringsgrunnlag, og at det skulle gjøres individuelle vurderinger av behovet for visitasjon for hver ungdom.

8.2.2 Gjennomføring av kroppsvisitasjon

En visitasjon skal alltid gjennomføres av personale av samme kjønn. Det fremkom ingen opplysning som tilsa at noe annet hadde skjedd på institusjonen.

Videre understrekes det i internasjonale standarder at kroppsvisiteringer skal utføres av personale som har fått opplæring i «*how to carry out such a sensitive measure in a professional way, avoiding unnecessary intrusion and touching.*»²⁵ Kunnskap, faste prosedyrer og trening er viktig for å sikre at kroppsvisitasjon bare blir gjennomført når vilkårene er oppfylt og at det blir gjennomført på en så skånsom måte som mulig.

Både Barneombudets rapport *Grenseløs Omsorg* og rapporten *Tvang i barnevernsinstitusjoner – Ungdommens perspektiver* bekrefter at kroppsvisitasjon i form av avkledning og urinprøvetaking mens de ansatte ser på, oppleves som vanskelig og krenkende for ungdommene.²⁶

Det fremgår av rettighetsforskriften og retningslinjer til forskriften at kroppsvisitasjon ved en barnevernsinstitusjon omfatter undersøkelse av kroppens overflater og munnhulen, gjennomskjning av klær og avkledning.²⁷ Ut over dette gir hverken forskriften eller rundskrivet nærmere føringer for hvordan en kroppsvisitasjon i praksis skal gjennomføres for å være skånsom og for å ivareta ungdommens integritet.

Ansatte fortalte at de har fått muntlig opplæring i gjennomføring av visitasjon. Samtidig var det en del usikkerhet om hvordan dette i praksis skulle gjennomføres, særlig i tilfeller der det blir vurdert som nødvendig med full avkledning. Enkelte ansatte var usikre på om det fantes en rutine, andre etterlyste en klar rutine på dette og grundigere opplæring. Noen trodde det forelå en rutine, men var usikre på hvor de kunne finne den. Ledelsen beskrev en rutine der ungdommen, i tilfeller der full avkledning ble vurdert som nødvendig, skulle kle av seg bak et håndkle, før ansatte så over naken kropp. Det fremgikk ikke alltid av de gjennomgåtte tvangsprotokollene om ungdommene kunne kle av seg bak et håndkle.

Sivilombudsmannen har tidligere anbefalt at kroppsvisitasjoner gjennomføres slik at personen ikke må være helt naken, men kan ta av klærne i to trinn. På denne måten kan vedkommende få tilbake klærne til overkroppen før klærne til underkroppen må tas av. Dette er en praksis som tilrås av den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT).²⁸

²⁵ Mandelareglene (Reviderte standard minimumsregler for behandling av innsatte), regel 52 (1) og regel 76 (b), og FNs Bangkokregler (Regler for behandling av kvinnelige innsatte og ikke-frihetsberøvende tiltak for kvinnelige lovbrøyttere), regel 19.

²⁶ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barnevernsinstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning.

²⁷ Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barnevernsinstitusjon (rettighetsforskriften)*.

²⁸ Se blant annet Sivilombudsmannens besøksrapporter til Bergen sentralarrest (rapport 1. juni 2016) og Vadsø fengsel (rapport 30. juni 2016). Se også CPTs besøk til Nederland 2011, (CPT/Inf (2012) 21], side 23, avsnitt 32.

8.2.3 Ransaking

Informasjon som framkom under besøket tydet på at ungdom ikke alltid fikk tilbud om å overvære gjennomgang av eiendelene sine. Dette er et krav i rettighetsforskriften. I dialog med ledelsen kom det frem at på dette området hadde institusjonen et forbedringspotensial. Ledelsen bekreftet at ungdom skal få tilbud om å være med, men at det varierte noe om de faktisk fikk tilbud om det.

Anbefalinger

- Institusjonen bør sikre opplæring i enhetlig praksis for gjennomføring av kroppsvitasjon som ivaretar ungdommenes verdighet og integritet.
- Dersom det er besluttet at ungdommenes eiendeler skal gjennomføres, bør institusjonen sikre at ungdommen alltid får tilbud om å være til stede mens gjennomgangen finner sted.

8.3 Politiets rolle

FNs spesialrapportør mot tortur påpeker at barn og unge er spesielt sårbare under polititransport da risikoen for bruk av tvang og makt er spesielt høy.²⁹ Politiet har blant annet tilgang til makt- og tvangsmidler, som håndjern, som en barnevernsinstitusjon ikke har. Politiet har ikke egne retningslinjer for politiets maktbruk mot mindreårige. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) og Politidirektoratet gav i juni 2016 ut en retningslinje som klargjør ansvarsfordelingen mellom barnevernsinstitusjon, barnevernstjeneste og politi når barn rømmer fra institusjoner. Retningslinjen tar ikke for seg politiets rolle i andre situasjoner eller politiets bruk av makt mot mindreårige.

Det kom fram under besøket at ungdommer plassert etter §§ 4-24, 4-25 og 4-26 ofte ankommer akuttinstitusjonens skjermede enhet i følge med politiet. Ansatte på institusjonen fortalte at politiet i disse tilfellene som oftest drar så raskt som mulig etter at ungdommen er overført til institusjonen. Ledelsen påpekte at politiet ikke skal ha noen rolle under inntak. Gjennomgang av inntakslogger bekreftet at politiet svært sjelden var delaktige i inntaket.

Gjennomgang av loggnotater fra BIRK for en tomånedersperiode ga informasjon om ungdom ned i 15 årsalderen som ankom med hendene på ryggen i håndjern og sammen med opptil fire politibetjenter. Både ansatte og ledelse bekreftet at det forekom at ungdommer ankom institusjonen sammen med politi iført håndjern, strips og spyttehette. Det forekom også at ungdom ble båret inn på institusjonen av politiet, iført tvangsmidler som strips og spyttehette. Havanareglene understreker at bruk av tvangsmidler mot barn bør være forbudt bortsett fra i eksepsjonelle situasjoner hvor alle andre kontrollmåter er forsøkt og har mislyktes.³⁰ Det fremstår som inngripende å transportere barn og unge med tvangsmidler som disse. De kan ha stort skadepotensiale, oppleves ydmykende og stigmatiserende og innebærer risiko for umenneskelig og nedverdiggende behandling.

Valg av tvangsmidler og gjennomføring av transport frem til institusjonen er politiets ansvar. Sivilombudsmannen understreker likevel at en dialog mellom barnevernsinstitusjoner og politi kan

The Association for Prevention of Torture (APT) understreker også i sine retningslinjer at mindre inngripende metoder bør utvikles. Se: APT Detention monitoring tool: Body searches.

²⁹ Juan Mendez (2015): A/HRC/28/68, avsnitt 40.

³⁰ Havanareglene, regel 63 og 64.

bidra til å minske risikoen for bruk av tvang i sårbare overgangssituasjoner. Ledelsen oppgav at de ikke hadde noen formalisert dialog eller avtale med politiet.

En barnevernleder kan fremme et krav om politibistand, blant annet for å gjennomføre visse typer tiltak etter barnevernloven.³¹ Det fremgår samtidig av retningslinjene til rettighetsforskriften at en institusjon ikke kan bruke politiet til å løse egne oppgaver.³²

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom hadde rutinebeskrivelse for politibistand. Ledelsen opplyste om at dette er en rutine for å ivareta HMS til personalet og for å unngå at personalet ble alvorlig fysisk skadet. Av denne fremkom det at «politiet vil kunne bistå med å løse den aktuelle akutte situasjonen ved å bistå med ransaking, roe ned, skjerme etc. for en kortere periode». Det er viktig at politiet ikke benyttes til å løse institusjonens oppgaver. En slik formulering i rutinebeskrivelsene kan øke risikoen for at dette skjer.

8.3.1 Politiets rolle ved ransaking/kroppsvitasjon

Både ledelse og ansatte understreket at politiet ikke skal gjennomføre vitasjon på institusjonen og ikke skal ha noen rolle ved inntak. De fortalte at dersom politiet opplyser ved inntak at de allerede har vitisert ungdommen, så gjorde de ansatte likevel sin egen vurdering av om ungdommen skulle vitiseres igjen av ansatte på institusjonen. Gjennomgang av loggnotater for en to månedersperiode viste imidlertid at politiet ved en anledning hadde gjennomført vitasjon av en ungdom inne på ett av inntaksrommene med to ansatte fra institusjonen til stede. I denne situasjonen hadde politiet også gjennomført vitasjon av ungdommen før de ankom institusjonen. Ungdommen hadde klærne på under begge vitasjoner. To ansatte fra institusjonen så på mens politiet vitiserte ungdommen for andre gang. Det fremkom at ansatte deretter vurderte at det ikke var behov for å vitisere ungdommen en tredje gang.

Vitasjon, også i situasjoner som ikke krever full avkledning, er et inngripende tiltak, særlig når det benyttes overfor barn og unge. Ved gjentatte vitasjoner øker risikoen for at barn og unge utsettes for unødvendig bruk av tvang og at deres rett til privatliv krenkes. Det bør legges til rette for bedre samhandling/koordinering med politiet for å sikre at unge ikke utsettes for mer inngripende tvang enn nødvendig. Dersom det vurderes at det på tross av politiets tidligere vitasjon fortsatt foreligger begrunnet mistanke som tilsier behov for ny vitasjon, bør denne vurderingen dokumenteres.

Anbefalinger

- Institusjonen bør sikre at den har tydelige retningslinjer for hvilken rolle politiet kan ha ved inntak.

8.4 Informasjon

Internasjonale regler og retningslinjer understreker viktigheten av at ungdom ved et inntak skal få informasjon om stedet de skal være, om regler, rutiner og rettigheter, og at de skal få informasjon på en måte som de kan forstå.³³ Oppdatert og tilpasset informasjon er en forutsetning for at

³¹ Brev fra Bufdir til Fylkesmannen i Aust-Agder: Barnevernlovens § 6-8 – Bistand fra politiet. (lovtolkning).

³² Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

³³ Havanareglene, regel 24, rettighetsforskriften § 7, Bufdir 10/2015: Faglig veileder for akuttarbeid i institusjon og beredskapshjem.

ungdommene skal kunne bruke sin klagerett, medvirke og ha innflytelse på sin egen hverdag. Informasjon på et språk man forstår, kan øke tryggheten og forebygge både frustrasjon og risiko for umenneskelig behandling. Derfor må informasjonen gis på en forståelig måte og gjentas om nødvendig.

I følge institusjonens rutiner for inntak skal det under inntak «sørges for at ungdommen får nødvendig informasjon om institusjonen, døgnrutiner, husregler og informasjon om sine rettigheter i forbindelse med plasseringen». Det understrekes også at det er mulig å sette til side inntaksprosedyrer derom det er mest hensiktsmessig. Da handler det om å dekke primærbehovene først og ta inntakssamtalen påfølgende dag. Det fremkom under besøket at det var fleksibilitet i hvordan inntaket ble gjennomført og at det ble tatt hensyn til den tilstanden og situasjonen den enkelte ungdommen var i.

I institusjonens prosedyre for inntak fremgår det at det skal skrives inntaksrapport. Da disse rapportene ble etterspurt under besøket, ble det henvist til notatene som ble skrevet i BIRK de første døgnene ungdommen var på institusjonen. Gjennomgang av disse for en tomånedersperiode viste at dokumentasjonen av inntaket der var av varierende kvalitet. I en rekke logger var det ikke informasjon om inntaket i det hele tatt og det var sjelden dokumentert om ungdom fikk informasjon, under inntak eller senere, og hvilken informasjon som var gitt.

Ledelsen opplyste at midlertidig handlingsplan inneholdt et eget punkt om hvordan informasjon blir gitt, samtale om plassering og ivaretagelse av ungdommens rettsikkerhet.

Ansatte etterlyste imidlertid selv mer informasjon om inntak i loggnotatene i BIRK. De ønsket blant annet informasjon om hvordan inntaket hadde foregått og hvilken informasjon som ble gitt ungdommen. De ga uttrykk for at mangel på slik informasjon i BIRK kunne gjøre det vanskelig for andre ansatte på senere vakter å vite hva som hadde blitt formidlet til ungdommen og hva som hadde skjedd under inntaket, og at dette hadde betydning for deres eget arbeid overfor ungdommen.

Informasjonsbrosjyre

Institusjonen hadde en brosjyre som het «Velkommen til ungdomsakutten». Denne brosjyren ble delt ut til ungdommer på åpen enhet. Den ble ikke benyttet på skjermet enhet der det ble oppgitt at informasjonen ble gitt muntlig.

Det kom fram at ungdommer hadde reagert på reglene i og utformingen av brosjyren. Blant annet gjaldt dette regler om påkledning. Brosjyren inneholdt også en dagsplan som, i følge noen ansatte, ikke reflekterte virkeligheten og kunne bidra til at ungdom fikk inntrykk av at man på institusjonen stilte uoppnåelige krav til dem og ikke bidro til å skape mestringfølelse. Enkelte mente den inneholdt for mye informasjon og at informasjonen i tillegg var «negativt ladet».

Det kom også frem at brosjyren ikke alltid ble delt ut fordi den framstod som rigid og utdatert. Flere ansatte påpekte at de heller ønsket å vektlegge fleksibilitet i reglene og tilpasse disse til den enkelte ungdom. Derfor gjennomgikk de ofte det meste av regler muntlig med ungdommen.

Under besøket ble forebyggingsenheten informert om at ansatte på institusjonen nylig hadde hatt et møte der ble det besluttet å revidere brosjyren. Man så for seg en velkomstbrosjyre med enkel informasjon om stedet, hva man kan få hjelp til mv. og et separat dokument med regler for

institusjonen. Det framkom ikke informasjon om planer om å høre ungdom i denne prosessen. Å involvere ungdommene i prosesser som dette er viktig for å sikre at resultatet blir så tilpasset så godt som mulig for dem det gjelder. Les mer om medvirkning i del 9 *Rett til å bli hørt og delta*.

Under besøket forelå det ikke informasjon om institusjonen eller regler og rettigheter på andre språk enn norsk, hverken til ungdommer eller pårørende. Med tanke på at det i institusjonsplanen oppgis at målgruppen er ungdommer med bakgrunn fra ulike kulturer og minoriteter, bør det vurderes å oversette grunnleggende informasjon til språkene som benyttes mest blant ungdommer og pårørende utover norsk.

På ungdomsrommene på både åpen og skjermet enhet lå det en brosjyre om Fylkesmannen og klagemuligheter.

Det fremstod som det var lav terskel på institusjonen for å benytte tolk når dette var nødvendig. Dette er viktig for ivaretagelsen av ungdommene og deres rettssikkerhet og for å sikre at de har mulighet til å dele viktig informasjon og kunnskap om seg selv. Dokumentgjennomgangen bekreftet at personal blant annet har gjennomført inntakssamtale med telefontolk.

Anbefalinger

- Institusjonen bør sikre at inntak dokumenteres på en grundig måte, blant annet med informasjon om hvordan inntaket foregikk og om hvilken informasjon som ble gitt.
- Institusjonen bør oppdatere informasjonsmaterialet for både åpen og skjermet enhet, samt vurdere behovet for informasjon på flere språk enn norsk.

8.5 Helseundersøkelse ved inntak

Barn og unge skal bare kunne fratas friheten for å plasseres et sted der deres behov er ivarettatt, inkludert deres fysiske og psykiske helse.³⁴ Barn og unge som blir akutt plassert skal tilses av lege før inntak, snarest mulig etter inntak eller senest i løpet av inntaksdøgnet.³⁵ Med medisinsk undersøkelse menes både somatisk og psykisk tilstand.

Det fremgikk av institusjonsplanen at ungdom som blir plassert på skjermet enhet ved Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom skal få tilsyn ved Oslo kommunale legevakt i forkant av inntaket. Det er barnevernvakten eller barnevernstjenesten som sørger for dette. Dokumentgjennomgang og samtaler under besøket tydet på at dette ble gjennomført. Ungdom på åpen enhet fikk tilbud om legesjekk ankomstdagen eller påfølgende dag.

I følge institusjonsplanen skal ungdom som er ruset ved inntak få kontinuerlig tilsyn av miljøpersonalet frem til han/hun vurderes som rusfri. Det sammenfalt med inntrykket under besøket.

Under dokumentgjennomgang framkom det informasjon om en situasjon der tvangsprotokollen indikerte flere forhold som kunne tilsi at ungdommen burde blitt tilbudt legehjelp. Det framkom ikke av dokumentasjonen om dette hadde skjedd. Dersom ungdom viser tegn til skade eller smerter, eller kommer fra situasjoner som tilsier risiko for at det har oppstått en skade, bør han/hun tilbys besøk til

³⁴ Havanareglene, regel 28.

³⁵ Rettighetsforskriften § 8.

lege og evt. voldtektsmottak. Tilbud om medisinsk tilsyn bør dokumenteres slik at det ikke oppstår usikkerhet om behovet for dette.

9 Rett til å bli hørt og delta

Etter FNs barnekonvensjon artikkel 12 har et barn rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i alle forhold som vedrører barnet. Barnets synspunkter skal tillegges behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. I denne rettigheten ligger også retten til ikke å uttale seg eller delta. Menneskerettighetskomitéen har spesifisert at barn har rett til å bli hørt, direkte eller gjennom juridisk eller annen egnet bistand, i avgjørelser som gjelder berøvelse av deres frihet. Videre understrekes det at de prosedyrene som brukes må være barnevennlige.³⁶

I rettighetsforskriften § 7 legges det vekt på medbestemmelse i personlige spørsmål og i utformingen av institusjonens daglige liv og ved andre avgjørelser som berører beboerne. Det å få gi uttrykk for sitt syn og bli lyttet til, er grunnleggende for å ivareta egen integritet.³⁷ I tilsynsrapporten «*Dei forsto meg ikkje*» ble det trukket frem at mange barn opplever ikke å bli hørt, forstått og lyttet til, selv om de sier i fra om hva som er viktig for dem.³⁸ Medvirkning betyr at barnets meninger skal høres og tas med i vurderingen av hva som er det beste for barnet. Det innebærer også å forklare barnet hva det er lagt vekt på dersom noe annet enn det barnet ønsker er blitt bestemt. Dersom barn ikke får medvirke, og deres behov ikke blir oppfattet eller forstått, vil det ikke være mulig å gi riktig hjelp.³⁹

På Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom handler medvirkning, i henhold til institusjonsplanen, om å legge til rette for at ungdom skal kunne gi uttrykk for sin opplevelse av oppholdet, aktivt utforme sin deltakelse og formidle sine ønsker og behov. I samtaler med ansatte ble det lagt vekt på at ansatte snakket med ungdommene individuelt, spurte hvordan de hadde det, hva de ønsket å gjøre, hvordan de ønsker at ting skal være og la planer for dagen/kvelden.

Alle ungdommer på institusjonen skal ha møter med barnevernstjenesten om videre planer.

Det fremkom imidlertid at ungdommene i liten grad ble kalt inn til møter som barneverntjenesten og Søkndsseksjonen i Barne- og familieetaten i Oslo kommune innkaller til. Ledelsen oppgav at dette var møter de selv kun ble innkalt til og at de var uten mulighet til å påvirke hvem som deltar, når og hvor møtene avholdes. Fagkonsulenten og psykologen innhentet informasjon fra ungdommene i forkant av møtene. Ledelsen oppgav at de på slike møter skal fremme barnas stemme og at det krever at de har god oversikt over barnets ønsker og behov.

Behovet for en mer systematisk tilnærming til å innhente ungdommenes stemme til disse møtene ble imidlertid påpekt under besøket. Dette forsterket inntrykket av at det er behov for å styrke ungdommenes mulighet til å delta og bli hørt. Ansatte og ledelse la vekt på at det kunne være frustrerende for ungdommene hvis prosessen med å finne ut hva som skjer videre tar lang tid eller det er uklart hva som skal skje. Dokumentasjon viste at flere ungdommer syntes det var vanskelig å forstå hvorfor de er på institusjonen og hva som skal skje videre etter oppholdet.

³⁶ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr. 35 (CCPR/C/GC/35), avsnitt 62.

³⁷ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

³⁸ Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms, Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*».

³⁹ Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms, Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*».

Alle barn som er plassert etter §§ 4-6 annet ledd, 4-24, 4-25 annet ledd har krav på advokat. Institusjonen oppga at dette ivaretas. Institusjonen informerer også barnets advokat om møter med barneverntjenesten slik at advokaten kan delta og ivareta barnets rettssikkerhet. Videre samarbeider institusjonen med Forandringsfabrikken i prosjektet Mitt Liv.

Som internasjonale standarder understreker er det viktig å systematisk inkludere ungdommens syn i hele prosessen som angår deres sak. Menneskerettighetskomiteen understreker at barn har rett til å bli hørt og delta og at prosedyrene for dette må være barnevennlige. Det kan blant annet innebære at institusjonen legger til rette for at ungdom kan få delta på møter om egen sak, selv om det er andre instanser som har kalt inn til møtene. En slik praksis har Sivilombudsmannen observert ved andre barnevernsinstitusjoner.⁴⁰

Anbefaling

- Institusjonen bør arbeide for å sikre at ungdommenes rett til å bli hørt og til å få medvirke i sin egen sak blir ivaretatt.

⁴⁰ Se Sivilombudsmannens rapport fra besøk til Akershus ungdoms- og familiesenter, avdeling Sole, 16. februar 2017, der det fremgår at ungdommene alltid kan delta i alle møter som omhandler deres egen sak. Det legges til rette for at ungdom kan delta, gjerne med flere pauser om det er hensiktsmessig.

10 Bruk av tvang

FNs spesialrapportør understreker i en rapport fra 2015 at umenneskelig og nedverdiggende behandling av barn og unge også kan forekomme i situasjoner der meningen med inngrepet i barnets liv nettopp er å forhindre dette.

Utgangspunktet for alle barnevernsinstitusjoner er at det ikke er lov til å bruke makt og tvang overfor barna. Mindre inngripende tvang eller makt kan brukes, dersom det er åpenbart nødvendig som ledd i institusjonenes ansvar for å gi forsvarlig omsorg eller av hensyn til trygghet og trivsel for alle på institusjonen.⁴¹ Rettighetsforskriften bestemmer hva slags tvang som er tillatt (se tekstboks 1), men slår også fast at tvang ikke kan brukes i større grad enn nødvendig, og at andre fremgangsmåter skal være prøvd først. Bestemmelsene er videre presisert ved Rundskriv Q-19/2012 *Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften)*.

Tekstboks 1: Tvangsparagrafene i rettighetsforskriften

Kapittel 3 Tvang og andre inngrep i den personlige integritet

§ 14 Tvang i akutte faresituasjoner

§ 15 Kroppsvisitasjon

§ 16 Ransaking av rom og eiendeler

§ 17 Beslag, tilintetgjøring og overlevering til politiet

§ 18 Kontroll av korrespondanse

§ 19 Urinprøvetaking med samtykke

§ 20 Tilbakeføring ved rømming

Kapittel 4 (§§ 4-24, 4-25 og 4-26)

§ 22 Begrensinger i å bevege seg utenfor institusjonens område (begrenset bevegelsesfrihet)

§ 23 Begrensninger i besøk på institusjon

§ 24 Kontroll med elektroniske kommunikasjonsmidler

§ 25 Urinprøvetaking uten samtykke

I tillegg til de tvangshjemlene som gjelder alle barnevernsinstitusjoner (§§ 14-20), hadde Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom også hjemmel til å bruke tvang i henhold til kapittel 4 i rettighetsforskriften (§§ 22-25). Bestemmelsene i dette kapittelet gjelder spesielt for barn og unge som er plassert etter barnevernloven §§ 4-24, 4-25 og 4-26.⁴²

På Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom var det vaktansvarlig som var ansvarlig for utfylling av tvangsprotokollene. Fagkonsulent hadde ansvaret for å kvalitetssikre vedtakene og protokollene, påse klageoppfølging og sørge for at protokollen ble sendt til Fylkesmannen uten unødig opphold.

⁴¹ Barnevernloven § 5-9 og rettighetsforskriften § 13.

⁴² Rettighetsforskriften § 21.

10.1 Dokumentasjon av tvang

God informasjon i tvangsprotokollene om et tvangsvedtak gir mulighet for ungdommen selv, tilsynsmyndighetene og eventuelt andre til å sette seg inn i bakgrunnen og begrunnelsen for tvangsbruken. Det skal også være mulig å se hvilke andre tiltak som ble forsøkt i forkant for å unngå tvangsbruken, og om ungdommens rettigheter ble ivaretatt underveis. Ungdommen skal informeres om sine klagemuligheter både muntlig og skriftlig. Dokumentasjon av tvangsbruk er grunnleggende for å sikre ungdommens klagerett.⁴³

Fylkesmannen har som oppgave å behandle klager fra ungdommer på institusjon.⁴⁴ Når det gjelder barn og unge, er det spesielt viktig at klagemulighetene og informasjon om disse er tilpasset ungdom slik at de har mulighet til å forstå og benytte seg av klageadgangen.

I tillegg til Havanareglene 75-78, trekkes også barn og unges rett til å klage frem i barnekomiteens generelle kommentar nr. 10 til barnekonvensjonen:

«Every child should have the right to make requests or complaints, without censorship as to the substance, to the central administration, the judicial authority or other proper independent authority, and to be informed of the response without delay; children need to know about and have easy access to these mechanisms.»

I forkant av besøket gjennomgikk forebyggingsenheten tvangsprotokoller institusjonen hadde sendt inn til Fylkesmannen for en tremåneders periode i 2016. I tillegg ble tvangsprotokoller for 2016 framlagt og gjennomgått under besøket. I 2016, fram til 3. oktober, hadde institusjonen sendt inn totalt 101 tvangsprotokoller til Fylkesmannen. Disse protokollene hadde til sammen totalt 212 tvangsvedtak.⁴⁵ Av de 212 vedtakene gjaldt 42 kroppsvisitasjon, 64 begrensning i bevegelsesfrihet og 53 kontroll med elektroniske kommunikasjonsmidler. 16 vedtak var fattet om bruk av tvang i akutt faresituasjon.

I følge ledelsen hadde institusjonen hatt en økning i antallet tvangsvedtak i 2016, sammenlignet med 2014 og 2015. De så dette i sammenheng med at antallet ungdommer som ble plassert etter § 4-25 hadde økt og at antallet lengre opphold hadde økt. Dette hadde ført til økt antall vedtak om kroppsvisitasjon, begrensning i bevegelsesfrihet og kontroll med elektroniske kommunikasjonsmidler. Antall vedtak om bruk av tvang i akutt faresituasjon hadde, i følge ledelsen, gått ned de siste årene.

Fra et forebyggingsperspektiv er det likevel bekymringsfullt dersom en institusjon har en økning i antall vedtak om bruk av tvang, uansett type tvang. Det fremkommer blant annet i *Grenseløs omsorg* at det ikke kun er tvang i akutt faresituasjon barn og unge opplever som svært inngripende. Videre fremkommer det i rapporten *Tvang i barnevernsinstitusjoner – Ungdommens perspektiver* at undersøkelsen har:

«avdekket at mange situasjoner hvor det anvendes tvang overfor barn og unge som bor i barneverninstitusjoner oppleves krenkende og skremmende, og at de er et klart inngrep i den enkeltes personlige integritet. Dette gjelder spesielt i forbindelse med tvang i akutte

⁴³ Alle avgjørelser etter §§ 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23 og 24 regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Disse avgjørelsene skal protokollføres og forelegges tilsynsmyndighetene.

⁴⁴ Rettighetsforskriften § 27.

⁴⁵ Hver tvangsprotokoll kan inneholde en eller flere føringer av tvangsvedtak.

faresituasjoner, men også kroppsvisitasjon, urinprøvetaking og begrensinger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område oppleves som tap av frihet, selvbestemmelse og kontroll over eget liv. Beslaglegging av mobiltelefon og andre elektroniske kommunikasjonsmidler, eller betydelige begrensninger i bruken av slikt utstyr, oppleves også som et tap av selvbestemmelse og frihet.»⁴⁶

Ledelsen oppgav at de hadde meldt fra til Fylkesmannen at det ikke er et eget punkt i tvangsprotokollen som sier noe om når vedtak om begrensning i bevegelsesfrihet eller elektroniske kommunikasjonsmidler blir opphevet.

Det er viktig at det er kontinuerlig fokus fra både ledelse og ansatte på å redusere og forebygge bruk av tvang. Se del 11 *Forebygging av tvang*.

Fylkesmannen skrev i tilsynsrapport fra 2016 at tvangsprotokollene som sendes fra institusjonen har gode beskrivelser og vurderinger og at institusjonen har gode rutiner for protokollføring.

Sivilombudsmannen deler inntrykket av at protokollene generelt gir en grundig beskrivelse av de ansattes opplevelse av situasjonen og de vurderinger ansatte har gjort. Samtidig viste gjennomgangen av tvangsprotokoller at det var et høyt antall tvangsprotokoller som ikke var gjennomgått med ungdommene eller signert av ulike årsaker. Det var derfor vanskelig å få en god forståelse av ungdommens syn på og opplevelse av tvangsbruken. Av malen for tvangsprotokoller fremgår det at protokoll for tvangsvedtak skal gjennomgås med ungdommen.⁴⁷ Ungdommen skal være kjent med institusjonens beskrivelse av hendelsen og begrunnelse for bruk av tvang, og skal selv ha mulighet til å kommentere, beskrive og evt. klage på tvangsbruken. Det er lagt opp til at ungdommen skal skrive under på protokollen.

I tvangsprotokollene var det beskrevet av institusjonen hvorfor ungdommene ikke var forevist tvangsprotokollene eller gjennomgang ikke var vurdert som mulig. En av grunnene til at flere protokoller ikke var gjennomgått, var at ungdommen hadde flyttet før protokollen var ferdig. Dette er et forhold som svekker rettssikkerheten til ungdommen, og det bør kunne vurderes om deres rett til informasjon om vedtaket og klageadgang blir ivaretatt i disse tilfellene.

Samtaler med ungdom under besøket viste at disse hadde fått informasjon om sin klagemulighet og enkelte hadde benyttet seg av denne.

10.2 Begrensninger i bevegelsesfriheten

I Havanareglene, regel 2, defineres frihetsberøvelse som:

«The deprivation of liberty means any form of detention or imprisonment or the placement of a person in a public or private custodial setting, from which this person is not permitted to leave at will, by order of any judicial, administrative or other public authority.»

⁴⁶ Gro Ulset og Torill Tjelflaat (2012): *Tvang i barneverninstitusjoner. Ungdommenes perspektiver*. NTNU samfunnsforskning, side 69.

⁴⁷ Bufdir har utviklet en mal for protokoll som alle barnevernsinstitusjoner skal bruke.

Menneskerettighetskomiteen kommenterer at plasseringen av et barn i en institusjon utgjør en frihetsberøvelse etter konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9.1.⁴⁸ Videre understrekes det at frihetsberøvelse av barn og unge kun kan gjøres som en siste utvei og for en så kort periode som mulig. Denne typen inngrep skal kun brukes i helt spesielle tilfeller.⁴⁹ Barn har i likhet med voksne en rett til ikke å utsettes for vilkårlig frihetsberøvelse.⁵⁰

Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom hadde en åpen og en skjermet enhet. På den skjermede enheten er dørene er låst og utgang skjer i følge med ansatte. Når et barn er plassert etter §§ 4-24, 4-25 og 4-26, kan en institusjon både vedta å begrense beboerens mulighet til å forlate institusjonsområdet og begrense muligheten til å bevege seg fritt inne på institusjonen, etter § 22 i rettighetsforskriften. I realiteten vil dette utgjøre en frihetsberøvelse. Det var ingenting under besøket som tilsa at ungdom som var plassert på åpen enhet og som ikke hadde vedtak om begrensninger i bevegelsesfriheten, ikke fikk gå ut ved ønske.

I institusjonens rutiner framgår det at det er avdelingsleder, med delegert myndighet til vaktansvarlig på kvelder og i helger, som avgjør om ungdom plassert etter §§ 4-24, 4-25 og 4-26 skal plasseres på åpen enhet eller med begrensning i bevegelsesfriheten på skjermet enhet. Vurderingen av hvilken enhet en ungdom skal plasseres på, skjer på grunnlag av plasseringsgrunnlaget og informasjon fra innsøkende instans (barnevernvakten eller barnevernstjenesten).

Fra et forebyggingsperspektiv fremstår det som vanskelig å foreta en individuell vurdering av dette uten å snakke med og observere ungdommen først. En praksis hvor det i realiteten fattes vedtak om begrensning av bevegelsesfriheten uten å se og snakke med ungdommen først, kan føre til økt risiko for at flere ungdommer urettmessig fratras friheten. I tillegg fratras ungdommen muligheten til å si sin mening og påvirke egen situasjon.

En stor del av inntakene, særlig etter § 4-25, skjedde om kvelden og natten. Institusjonen tok i mot ungdommer på kort varsel og om kveld/natt fikk ansatte ofte mindre informasjon om ungdommen og bakgrunnen for plasseringen før ungdommen ankom institusjonen. Det førte, i følge ledelsen, til at det var en større sjanse for at ungdom måtte være på skjermet enhet om kvelden/natten. Det var lettere å fatte vedtak om begrensning dersom det forelå lite informasjon, for så å vurdere dette på nytt neste dag.

Det kom frem at det hadde vært flere situasjoner der de ansatte hadde følt seg presset av barnevernvakten og i noen tilfeller politiet, til å beslutte begrensning, jf. § 22. Ledelsen la vekt på at det er institusjonens ansatte som skal vurdere dette og eventuelt fatte vedtak, ikke barnevernvakten eller politiet.

10.3 Besøk på institusjonen med ansatt til stede

Det er viktig for barn og unge å kunne opprettholde kontakt med venner og familie, også under opphold på institusjon. Barnekonvensjonen slår fast at ethvert barn som er berøvet sin frihet skal ha

⁴⁸ Enhver har rett til frihet og personlig sikkerhet. Ingen må utsettes for vilkårlig arrest eller annen vilkårlig frihetsberøvelse. Ingen må berøves friheten uten av slike grunner og i overensstemmelse med slik fremgangsmåte som er fastsatt i lov.

⁴⁹ FNs menneskerettighetskomité, generell kommentar nr 35, avsnitt 62. Se også: Barnekonvensjonen artikkel 37, FNs barnekomité, generell kommentar nr. 10, avsnitt 11, Havanareglene, avsnitt 2 og 11 (b).

⁵⁰ Grunnloven § 94, FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav b og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 nr. 1, angir alle et generelt forbud mot vilkårlig frihetsberøvelse.

rett til å opprettholde forbindelse med sin familie gjennom brevveksling og besøk, unntatt under særlige omstendigheter.⁵¹ I de fleste situasjoner vil det å holde kontakt med familie være viktig for barns helse og trivsel.

Fram til 3. oktober 2016 var det fattet tre vedtak om begrensning i besøk i løpet av 2016. Det framkom av dokumentasjon og samtaler under besøket at det ble lagt til rette for at ungdommer fikk mulighet til å ha besøk av venner og familie. I følge ledelsen ble det sjelden fattet vedtak om begrensning i å motta besøk på institusjonen. De anså det som stort sett greit at ungdommene fikk ha besøk.

Ungdommene på skjermet enhet fikk ha besøk på institusjonen, men i en del tilfeller kun dersom ansatte var til stede i rommet. Dette fremstår som en begrensning i ungdommens privatliv. Det framgikk at en ungdom hadde gitt uttrykk for ønske om besøk av familie og venner, men hadde ombestemt seg da det ble opplyst at ansatte er til stede under besøk. Det kan føles som et stort inngrep i privatliv. Institusjonen oppgav at det ble gjort individuelle vurderinger og at dette ble loggført. Institusjonen påpekte også at de har formidlet til Fylkesmannen at denne typen begrensning ikke dekkes av malen for tvangsprotokoll. Sivilombudsmannen stiller spørsmål om denne praksisen er i tråd med internasjonale standarder om barns rett til privatliv og rett til å klage.

10.4 Oppfølging av ungdom som er vitne til en tvangshendelse

I Barneombudets rapport *Grenseløs omsorg* kom det frem at mange barn opplever det som skremmende å være vitne til en tvangssituasjon. Tvang i akutte faresituasjoner vil kunne innebære fysisk maktbruk av en eller flere ansatte overfor et barn eller en ungdom. Det å se, høre og være vitne til en slik situasjon kan være svært skremmende.⁵² Institusjonen hadde ingen faste rutiner for å følge opp ungdom som hadde vært vitne til tvangshendelser.

Det kom fram under besøket at ungdom som hadde observert bruk av tvang mot andre ungdommer på avdelingen, ikke hadde blitt fulgt opp i etterkant av hendelsen.

Anbefalinger

- Institusjonen bør sikre rutinemessig oppfølging av ungdom som har vært vitne til en tvangshendelse.

⁵¹ Barnekonvensjonen, artikkel 37.

⁵² Ulset og Melheim (2013) *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner. Ansatte, ledes og tilsynets perspektiv*, NTNU samfunnsforskning.

11 Forebygging av tvang

Inngripen i den personlige integriteten skal bare finne sted dersom det er strengt nødvendig og krever at andre fremgangsmåter skal være forsøkt først. Dette innebærer at institusjonene må arbeide systematisk for å forebygge situasjoner som kan føre til tvang.⁵³ Alle barnevernsinstitusjoner har plikt til å forebygge bruk av tvang.⁵⁴ Bruk av tvang er utgjør i seg selv en risiko for nedverdiggende og umenneskelig behandling. Både nasjonal og internasjonal forskning viser at barn i institusjon opplever at det brukes for mye tvang, og at situasjoner som har ført til tvangsbruk, kunne vært håndtert på en annen måte.⁵⁵

Ansatte og ledelse la vekt på at det viktig å kjenne ungdommen for å forebygge tvang i akutte faresituasjoner. Institusjonen brukte miljøterapeutiske tilnærminger, utarbeidet av fagkonsulenten og psykologen, for å samle informasjon om ungdommens preferanser og for å kunne møte hver enkelt ungdoms behov på best mulig måte. Dokumentet skulle være tilgjengelig for alle ansatte, og skal sikre at alle har god kunnskap om den enkelte ungdom. Det kunne inkludere informasjon ungdommens bakgrunn, om hvordan ungdommen likte å ha det, triggere, planer og ønsker. I tillegg skulle alle ansatte skrive loggnotater etter hver vakt med informasjon og vurderinger som kunne være til hjelp for andre ansatte i miljøterapien og gi dem hjelp til å håndtere situasjoner som kunne oppstå.

Ansatte la vekt på at de prøvde å forstå ungdommen, ha samtaler og å være forutsigbare og trygge.

Fylkesmannen hadde i 2016 behandlet en klage fra en ungdom på for mye tvangsbruk. Ungdommen fikk medhold i sin klage og Fylkesmannen fant at institusjonen hadde brutt lovens krav til forebygging av tvang i henhold til § 12. Fylkesmannen understreket i tilsynsrapport i 2016 at institusjonen må gjøre seg kjent med hvilke situasjoner som fører til bruk av tvang og hvordan unngå disse så langt det lar seg gjøre. Det framstod under besøket som noe uklart hvor systematisk institusjonen hadde jobbet med forebygging av tvang. Blant annet etterlyste en del ansatte mer opplæring, i tillegg til de overlappingsmøtene og diskusjonene de jevnlig hadde der tvang var tema.

Ledelsen oppgav at de var i gang med å utarbeide en plan for opplæringsfokus i 2017 som skulle handle om holdninger, verdier og kunnskap. Denne skulle inkludere interne og eksterne innledere. Det var også planlagt kurs i traumesensitivt barnevern for alle ansatte i løpet av våren 2017.

Dagen etter besøket skulle ansatte på institusjonen ha en heldagssamling med barnevernsproffer fra Forandringsfabrikken om hvordan man kan sette grenser i en utfordrende situasjon.

11.1 Oppfølging etter en tvangshendelse

Oppfølging av barn etter at tvang er brukt, er viktig.⁵⁶ Institusjonen oppga at personalet skal snakke med ungdommen i etterkant av et tvangstiltak. Etter tvang i akutt faresituasjon er det

⁵³ Rundskriv Q-19/2012 Retningslinjer til forskrift 15. november 2011 om rettigheter og bruk av tvang under opphold på barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).

⁵⁴ Rettighetsforskriften § 12.

⁵⁵ Ulseth og Melheim (2013): *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner. Ansatte, ledes og tilsynets perspektiv*, NTNU.

⁵⁶ Fylkesmennene i Hordaland, Rogaland og Troms, Tilsynsrapport 19. september 2016: «*Dei forstod meg ikkje*».

avdelingsleders ansvar å snakke med ungdommen, gjennomgå tvangsprotokoll og forklare klageadgangen. Dokumentgjennomgangen tydet på at dette ble forsøkt gjennomført, men at institusjonen ofte hadde vanskeligheter med å få gjennomgått tvangsprotokollene med ungdommene. Se del 10.1 *Dokumentasjon av tvang*

Institusjonen hadde besluttet å starte et forsøksprosjekt der ungdommene etter en tvangshendelse skal få mulighet til å skrive et eget notat til tvangsprotokollen. Dette skulle implementeres for å bidra til å forebygge tvang og styrke ungdommenes mulighet til å medvirke ved å si sin mening. I stedet for å fylle ut skjemaet i malen, skal de få skrive sin egen versjon av hendelsen.

12 Rett til helsetjenester

Barnet har i henhold til barnekonvensjonen rett til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard og til behandlingstilbud for sykdom og rehabilitering. Staten skal sikre at ingen barn fratras sin rett til adgang til slike helsetjenester.⁵⁷

Barn og unge i barnevernsinstitusjon har samme som andre barn og unge rett til helsehjelp.⁵⁸ Institusjonenes omsorgsansvar omfatter plikt til å sørge for at beboerne får tilgang til nødvendig helsehjelp og bistand og tilsyn ved sykdom.⁵⁹

På Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom var det generelt vaktansvarlig sitt ansvar å organisere at ungdom får medisinsk tilsyn, oppfølging og nødvendig behandling ved nedsatt allmenntilstand og fysiske skader.

For å sikre at barn/unge får nødvendig helsehjelp skal hver institusjon ha en helseansvarlig.⁶⁰ Institusjonens nestleder hadde rollen som helseansvarlig.

Ny forskning har dokumentert høy forekomst av psykiske lidelser både hos barn i barnevernsinstitusjoner og fosterhjem. Et forskningsprosjekt om psykisk helse hos barn i barnevernsinstitusjoner ble gjennomført av NTNU/RKBU-Midt i perioden 2010–2015. Barna som ble kartlagt var i alderen 12–20 år. Til sammen 400 barn fra hele landet deltok i studien. Det ble påvist høy forekomst av psykiske lidelser innen de tre siste måneder blant unge i barnevernsinstitusjoner (76 prosent).⁶¹

Av Barneombudets rapport *Grenseløs omsorg* fremgår det at tjenestene ofte ikke samarbeidet godt nok der barn trengte hjelp fra både psykisk helsevern og barnevern. Det fremholdes i rapporten som alvorlig når psykisk syke barn på barnevernsinstitusjoner utsettes for unødige tvang fordi barnevernsinstitusjonene ikke har den kompetansen som trengs om psykisk helsevern. I tilsynsrapporten «Dei forstod meg ikkje» understrekes viktig heten av et godt og nært samarbeid mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien for at barn skal få den hjelpen de trenger.

På Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom hadde psykologen ansvaret for arbeidet med barn og unges psykiske helse. Det fremkom under besøket at ungdommer fikk tilbud om samtaler med psykologen tilknyttet institusjonen. Dokumentgjennomgangen bekreftet også at ungdommer hadde fått tilbud om samtale med stedlig psykolog og flere hadde benyttet seg av dette.

I henhold til institusjonsplanen, skulle Barnevernets akuttinstitusjon for ungdom søke å få samtykke til å samarbeide med lokal BUP dersom ungdom allerede har en kontakt i psykisk helsevern. Imidlertid pekte ledelsen på at det var en stor utfordring å iverksette tiltak rettet mot psykisk helse utenfor institusjonen dersom ungdommen ikke hadde et tilbud allerede før de kom til institusjonen.

⁵⁷ Barnekonvensjonen, artikkel 42.1.

⁵⁸ Retten til nødvendig helsehjelp er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-1b.

⁵⁹ Institusjoner omfattes av barnevernloven kapittel 5 og 5A, og skal gi beboerne forsvarlig omsorg og behandling.

⁶⁰ Bufdir (2016): *Retningslinjer om helseansvarlig i barneverninstitusjoner og omsorgssenter for enslige mindreårige asylsøkere*.

⁶¹ Kayed, Nanna S. m.fl., (2015): *Psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*, NTNU/RKBU-Midt.

Mens ungdommene er plassert på institusjonen har de ikke noen permanent bostedsadresse og dersom institusjonen melder om behov så møtes henvendelsen med at ungdommene ikke har noen stabil omsorgsbasis. Endel av ungdommene hadde lengre opphold på institusjonen. Ledelsen mente det ville vært i mange ungdommers interesse om man kunne igangsatt tiltak rettet mot psykisk helse så raskt som mulig i løpet av oppholdet. Under besøket fremstod det som om institusjonen ikke fullt ut nyttiggjorde seg av psykologen tilknyttet institusjonen i dette arbeidet.

13 Skole og fritid

Utdanning er grunnleggende for all utvikling. I henhold til internasjonale og nasjonale regler og retningslinjer har barn og unge som er på en barnevernsinstitusjon samme rett til skolegang som andre barn.⁶² Skoletilbudet skal være tilpasset den enkeltes behov og kunne følges videre etter at ungdommen ikke lengre er ved institusjonen. Havanareglene understreker at skolegangen i hovedsak bør foregå på skole utenfor institusjonen. Dersom det ikke er mulig, skal skolen ved institusjonen drives av kvalifiserte lærere, og følge opplæringen i det offentlige skolesystemet.

Barn har også rett til fritid og fritidsaktiviteter.⁶³ Muligheten til å utfolde seg gjennom lek og fri aktivitet er blant annet viktig for barns rett til optimal utvikling.⁶⁴

13.1 Skoletilbud

Det var en lærerstilling knyttet til Vestre Aker skole som hadde ansvar for undervisning på institusjonen og det var noen rom som kunne brukes til undervisning. Under besøket fremkom det at ungdom på åpen enhet hadde mulighet til å gå på sin egen skole og de fikk hjelp av ansatte for å få dette til. Ungdom fikk også muligheten til å få tilrettelagt skole på stedet.

Overfor Fylkesmannen hadde institusjonen gitt uttrykk for at de opplever det utfordrende å oppfylle barnas rett til skolegang på institusjonen. Ledelsen var misfornøyd med tilbudet ungdommene får og har opplevd at institusjonen i liten grad er prioritert. Skoletilbudet har etter institusjonens oppfatning vært lite tilfredsstillende siden 2010. De har en pensjonert lærer som kommer på timesbasis, samt en vikar uten pedagogiskutdanning i 50 % stilling.

I tilsynsrapport fra 2016 fremgikk det at Fylkesmannen planla å ta med medarbeidere fra Fylkesmannens utdanningsavdeling på tilsynsbesøk som ville ha spesielt fokus på skoletilbudet.

13.2 Fritidsaktiviteter

I følge institusjonsplanen legger institusjonen opp til at ungdommene kan bruke ulike fritidstilbud i og omkring Oslo. Disse aktivitetene skal legges opp etter ungdommens interesser og forutsetninger.

Ungdom forebyggingsenheten snakket med under besøket var fornøyd med aktivitetstilbudet, og hadde blant annet vært på kino. Det fremgikk av loggnotater for de to første dagene av opphold at ungdom blant annet hadde sett på TV, spilt kort, vært med på matlaging, gått tur i området og spilt basket og bordtennis.

⁶² Barnekonvensjonen, Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, Havanareglene, opplæringsloven og rettighetsforskriften.

⁶³ Barnekonvensjonen artikkel 31.

⁶⁴ Komitéen for barns rettigheter: Generell kommentar nr. 17 (2013) CRC/C/GC/17, avsnitt 8.

Besøksadresse: Akersgata 8, Oslo
Postadresse: Postboks 3 Sentrum, 0101 Oslo
Telefon: 22 82 85 00
Grønt nummer: 800 80 039
Telefaks: 22 82 85 11
Epost: postmottak@sivilombudsmannen.no
www.sivilombudsmannen.no/forebyggingsenheten

